

THE MAKING OF MODERN ROMANIAN WOMAN: INSPIRING FEMININE ROLE MODELS IN THE ROMANIAN TRANSYLVANIAN PRESS DURING THE SECOND HALF OF THE NINETEENTH CENTURY

Georgeta Fodor, Assist. Prof., PhD, "Petru Maior" University of Tîrgu Mureş

Abstract: *From the second half of the XIXth century "la question des femmes" becomes a debate subject in Romanian society. Constructing the modern women, a symbiosis between traditions, national and modern influences and ideals is one of the aims of the Romanian intellectuals. The press appears as a favorite media used by them in order to debate and create this model. There are several paths they follow in order to achieve this purpose, one is that of publishing portraits of remarkable women. The present study focuses on these women presented by the articles' authors as possible role models to be followed by Romanian Transylvanian women.*

Keywords: *modern Romanian women; feminine role models; Transylvanian press; XIXth century, Carmen Sylva; Dora d'Istria.*

Rezumat: *Din a doua jumătate a secolului al XIX-lea chestiunea femeilor devine un subiect de dezbatere și în societatea românească transilvăneană. Construirea unui ideal feminin, care să concilieze idealurile și influențele tradiționale, naționale și moderne devine un subiect preferat al presei românești. Intelectualii vor folosi acest mediu ca for de dezbatere și de creare a acestui ideal. Mijloacele și modalitățile la care apelează sunt diverse: breviare, articole, anecdote precum și publicarea unor biografii ale unor personalități feminine cu scopul de a oferi românelor posibile modele de urmat. Studiul de față se concentrează asupra acestor modele feminine precum și asupra rațiunii alegerii lor.*

Cuvinte cheie: *românca modernă; modele feminine; presa românească; secolul al XIX-lea; Carmen Sylva, Dora d'Istria.*

Secolul al XIX-lea este marcat de schimbări în toate domeniile vieții publice și private, schimbări antrenate de procesul de modernizare care marchează, în ritmuri și grade diferite, toate societățile europene ale veacului. Asistăm de fapt la o transformare a societății tradiționale, agrare într-o societate urbană, seculară, industrială¹ care va relansa, implicit am spune, și dezbaterea asupra rolului femeii în societate. Dar secolul al XIX-lea este totodată și marele secol al pedagogiei în care una dintre problemele tot mai dezbătute este aceea a educației și instrucției care trebuia dată fetelor și femeilor. Societatea românească transilvăneană prin vocea intelectualilor săi - printre care se numără și tot mai multe femei - manifestă un interes pronunțat asupra acestei problematice. De fapt ea trebuie percepută ca fiind poate cea mai importantă fațeta a „chestiunii femeilor” care domină spațiul european al veacului al XIX-lea. Dovadă a preocupărilor, intereselor și mai ales amplitudinii pe care o are problematica feminină în epocă stau numeroasele articole apărute în publicistica românească, gen care începe să prolifereze începând cu jumătatea secolului.

¹ Maria Tătar-Dan, *Moderinte et mondanite a la fin du dix-neuvieme siecle. Le model allemande dans l'espace quotidienne roumaine de Reghin*, în *The Proceedings of the International Conference Communication, Context, Interdisciplinarity, History*, vol. Nr. 3, 2014, p. 198.

Prezentul studiu este de fapt o continuare a cercetărilor derulate anterior care și-au asumat intenția de a urmări evoluția dezbaterilor asupra rolului pe care româncele trebuiau să îl joace în societatea aflată în plin proces de modernizare². De fapt, una dintre premisele care au stat la baza cercetărilor a fost tocmai aceea că acest proces de modernizare a antrenat după sine și o schimbare, inițial la nivel de percepție, a atitudinii vizavi de femei. Această schimbare este doar una dintre multiplele transformări angrenate de procesul modernizării și care trebuie de fapt corelată cu cele înregistrate la nivelul instituției familiei³.

Acesta este fundalul pe care se inițiază și se dezvoltă o întreagă dezbatere asupra noului rol pe care româncele trebuiau să îl joace în societate. Dezbaterea, modelată de suflul și idealurile modernității va fi dublată de un alt element indispensabil pentru înțelegerea acestui proces și anume: chestiunea națională. În cazul transilvănean, întreaga chestiune a femeilor evoluează de fapt în acest context al definirii naționale. Este astfel ușor de explicat de ce tocmai problema educației și instrucției se află în prim planul acestei debateri. Ea a antrenat deopotrivă elita laică și ecleziastică precum și femeile educate care își asumă oarecum un rol de purtător de cuvânt. Ca rezultat al acestor debateri se conturează treptat veritabile modele educaționale destinate femeilor, modele care însumează aceste idealuri și aspirații ale societății: un compromis între reprezentarea rolurilor tradiționale ale femeii, noile idealuri aduse de modernitate și aspirațiile naționale.

Nu vom insista însă asupra acestor modele educaționale în condițiile în care ele a făcut deja obiectul unor cercetări anterioare⁴. Prezentul studiu se concentrează asupra uneia dintre modalitățile prin care intelectualii au încercat să le disemineze în societate folosind cași mijloc publicistica românească. Ne-am concentrat atenția asupra câtorva dintre cele mai reprezentative publicații cum sunt „Gazeta Transilvaniei”, „Transilvania” și mai ales „Familia” în condițiile în care aceasta din urmă și-a asumat de la bun început intenția de a se adresa și publicului feminin⁵.

Trebuie să precizăm faptul că există mai multe tipuri de materiale pe care gazetarii le-au folosit în acest sens. Construirea modelelor se face fie prin articole despre educația femeii

²Georgeta Fodor, *Women as Topic of „Intellectual Debates” Case Study Amiculu Familiei*, în „Studia Universitatis Petru Maior. Historia”, 11, 2011, pp. 89/99; Georgeta Fodor, *Astra's Involvement in the Debate Concerning the Necessity of Educating the Romanian Women*, în „Studia Universitatis Petru Maior. Series Historia”, Nr. 1, 2012, pp. 23-30; Georgeta Fodor, „Gender Borders: Women's Intellectual Profile during the Second Half of the 19th Century Transylvania. European Patterns”, în volumul *Itineraries beyond Borders of Cultures, Identities and Disciplines*, Carmen Andras, Cornel Sigmirean, Corina Teodor (coord), Editura Astra Museum, 2012; Georgeta Fodor, *La stampa romana di Transilvania. Il suo ruolo nell'elaborazione dell'immagine della donna, della coppia e dei rapporti familiari*, în „Transylvanian Review/Revue de Transylvanie”, 2, 2013, ISSN 1221-1249, pp. 26-41; Georgeta Fodor, „Réévaluation du statut de la femme dans le contexte d'affirmation de la nation roumaine en Transylvanie”, în Giordano Altarozzi, Cornel Sigmirean (coord), *Il Risorgimento italiano e i movimenti nazionali in Europa. Dal modello italiano alla realtà dell'Europa centro-orientale*, Roma, Edizione Nuova Cultura, 2013; Fodor Georgeta, *The Emergence of a New Educational Model during the Long Nineteenth Century. A Study Case: Children's Education*, în „Brukenthalia Romanian Cultural History Review. Supplement of Brukenthal. Acta Musei”, No. 3, 2013, pp. 73-82.

³Maria Dan, *Modernity's Challenge. Alternatives to Traditional Family: Divorce, Concubinage and Illegitimacy in the Saxon Reghin (the second half of the XIXth century)*, în „Studia Universitatis Petru Maior. Series Historia”, nr. 1, 2012, p. 31.

⁴Georgeta Fodor, „Gender Borders: Women's Intellectual Profile during the Second Half of the 19th Century Transylvania. European Patterns”, în volumul *Itineraries beyond Borders of Cultures, Identities and Disciplines*, Carmen Andras, Cornel Sigmirean, Corina Teodor (coord), Editura Astra Museum, 2012

⁵Dovadă în acest sens stau articolele de modă, suplimentele de modă pe care le publică editorii dar și listele de abonați.

și prin articole gen breviar despre femeia „cea bună”, „cea frumoasă”; fie prin prezentarea unor schițe biografice și imagini ale unor personalități feminine care vor fi nu de puține ori „subiect de editorial” apărând pe prima pagină a publicațiilor.

Două sunt argumentele care justifică utilitatea prezentului demers de cercetare. În primul rând, datorită faptului că studierea personalităților feminine impune o selecție din partea gazetarilor și a autorilor și care poate să ne ofere indicii privind atitudinea pe care societatea o are despre femei și rolul lor în societate precum și informații despre maniera în care ele au fost percepute și reprezentate în spațiul public. În al doilea rând, putem astfel urmări viziunea despre ele însele: în ce măsură aceste personalități și-au asumat acest rol de model; dacă și-au asumat sau nu un rol în dezbateră asupra redefinirii statutului femeii precum și măsura în care contemporanele le-au perceput ca posibile modele de urmat.

Atare demers, pe cele două paliere mai sus amintite, este justificat și de faptul că majoritatea articolelor din presă consacrate problematicii feminine rămân oarecum cantonate în domeniul teoretizărilor. Toate articolele din presă studiate până acum trimit la imagine și reprezentare. Acestea sunt într-adevăr proiecții idealizate ale societății, prin vocea intelectualilor, asupra rolului pe care femeile trebuiau să îl joace în societate. Chiar și în articolele referitoare la educația și instrucția fetelor tot spre un ideal se converge. Tocmai de aceea studiul de față s-a concentrat asupra personalităților feminine care în decursul celei de-a doua jumătăți a secolului al XIX-lea au devenit subiect de presă.

Am ales această direcție de cercetare și în efortul de a înțelege mecanismele de selecție ale editorilor dar și de a urmări modul în care imaginarul și realul cunosc materializarea în aceste alegorii vii. În ceea ce privește modelul feminin, dat fiind faptul că el a constitui deja subiectul cercetărilor noastre anterioare, vom rezuma aici doar succint contururile acestuia. Conceptul de „model feminin” este prezent destul de frecvent în presa vremii. Unul dintre gazetarii care îl folosește destul de des este Iosif Vulcan. Potrivit acestuia femeile ce pot servi de modele sunt acelea care și-au îndeplinit sarcinile desemnate de societate: *„pricepând acesta misiune sântă, o îndeplinesc cu demnitate și conform dorinței generale, căci ele astfel devin niște femei de model, al căror nume încungiurat de aureola devotamentului voluntar se va păstra pentru totdeauna cu stima pe paginile istoriei”*⁶.

Cert este că acest model feminin nu se dezice de trecut. El se adaptează însă la schimbările sociale, economice, politice etc. Femeile rămân în continuare fiice, soții și mame, definite tot prin trup și sexualitate și prin raportare la bărbați. E în continuare tot accentul asupra așa-numitelor roluri naturale ale celor două sexe (vizibile și la nivelul instrucției): femeile au foyerul, spațiul privat și viața conjugală iar bărbații au viața publică, armele, legea/justiția⁷.

Se schimbă însă perspectiva și implicit și importanța - aici putem vorbi de fapt despre o revalorizarea a rolurilor tradiționale ale femeilor - acordată Maternității ea primind și fiind oarecum transformată într-o funcție socială. În plus și coordonatele naționalismului schimbă perspectiva asupra rolurilor naturale ale femeilor. Femeile sunt definite în continuare ca fiice dar ale Națiunii; ca soții dar ale patrioților; ca mame dar ale viitorilor cetățeni ai națiunii⁸. Acest ideal feminin evoluează în paralel dar modelează totodată direcțiile și prioritățile educației și instrucției femeii. Din această perspectivă, educația însemna: religiozitate,

⁶ Iosif Vulcan, *Elisabtea regina României*, în „Familia”, nr. 49, 5/17 iulie 1881.

⁷ Françoise Mayeur, „L'éducation des filles: le modèle laïque”, în Coord. colecției G. Duby, Michelle Perrot, Geneviève Fraisse, Michelle Perrot, *Histoire des femmes en Occident. IV. Le XIXe siècle*, p. 283.

⁸ Georgeta Fodor, „Réévaluation du statut de la femme dans le contexte d'affirmation de la nation roumaine en Transylvanie”, în Giordano Altarozzi, Cornel Sigmirean (coord), *Il Risorgimento italiano e i movimenti nazionali in Europa. Dal modello italiano alla realtà dell'Europa centro-orientale*, Roma, Edizione Nuova Cultura, 2013, p. 222.

moralitate, naționalitate/patriotism pe care mama, în calitate de educator, trebuia să le inoculeze copiilor. În ceea ce privește, instrucția care trebuia dată fiicelor - viitoare mame – aceasta se pliază tot pe acest ideal educațional. Cuvintele lui George Bariț rezumă poate cel mai bine acest ideal: *„Pretindem cu toată perseverența, ca să ne creștem femeii, care să fie cum zice poporul, și de rugă și de fugă, și de mamă și de damă, să se învățăm cu cheile de brâu în bucătărie și cămară, ca și în saloane împrejur de oaspeți; să știe comanda în sfera activității lor femeiești și să poată aprea vocațiunea bărbaților trecuți prin cursuri scolastice de câte 10-16 ani, ajunși în pozițiuni sociale, în cari cea mai înfricoșată pedeapsă ce i s-ar putea dicta pentru păcatele tinerețelor sale, ar fi ca să tragă după sine câte o consoartă care să stea ca o mută tocmai în societățile cele mai ales, în care este chemat a funcționa sau a-se prezenta bărbau-său”⁹.*

Considerăm că acest tipar va fi „grila” după care vor fi selectate personalitățile feminine prezentate drept „modele vii” de formare a româncelor moderne. Ele sunt în general din sfera artistică și literară la care se adaugă și personalități din viața publică care s-au remarcat prin activități de susținere a învățământului de fete, prin activități caritabile etc. În general, aprecierea meritelor lor în aceste domenii se face și din perspectiva națională, adică a contribuției lor la cauza națională. Ele sunt descrise ca fiind „reprezentante de seamă” ale națiunii și drept consecință sunt date drept modele de urmat de către românce.

Una dintre aceste personalități este Constantia de Dunca alias Camila d'Alba¹⁰. Ea devine subiect de gazetă în decembrie 1862 cu ocazia unei vizite făcute de către Constantia la Brașov unde i s-a făcut o primire oficială. Pe lângă accentuarea meritelor ei literare, gazeta subliniază și contribuția acesteia la prestigiul națiunii. Vizita este de fapt un alt prilej de a sublinia încă o dată rolul de educator pe care femeia - în calitate de mamă - îl are, iar la baza acestei educații trei erau temeliile de așezat: religiozitate, moralitate și naționalitate. Ea este, după cum reiese din discursul citat, transformată într-unul dintre modelele feminine de urmat: *„un soré între stelele orizontului secului nostru femeescu, care, deca nu i se vor opune nuorii, cei ce amenintă cu întunerecu pe totu loculu, va reversa fara ndoiela preste seculu femeescu si prin elu preste natiunea patriei”¹¹.*

Tot datorită meritelor artistice și naționale - va fi menționată și Elisa Circa. Prezentarea meritelor sale artistice va fi ca și în cazul Constantiei Dunca prilej de a expune de fapt condiția femeii contemporane. Reprezentativă pentru prezentul demers este maniera în care autorul articolului susține, cu argumente solide, dreptul femeilor de a se afirma în spațiul public. Chiar dacă este vorba despre o deschidere față de talentele și preocupările artistice ele sunt subordonate tot rolurilor tradiționale/naturale ale femeilor: *„dar totusi onorezu femei'a,*

⁹ „Transilvania”, 4, 1911. Vezi și Concluziile lui Simion Bărnuțiu însușește poate cel mai bine baza și utilitatea educației femeii: *„femeile sunt chiamate ca se fie mame de familia si să gubneze lucrurile dintre ale casei, nu se pote spune, câtu de multu se ajută mama bună în gubernarea casei sale daca sci pe lângă acestea si pucinu aritmetică, căci forte adesea ori capulu familiei more si remâne numai văduva singura cu pruncii de o etate încă nematură”. Iar utilitatea educației în școală nu este contestată: „școlele aceste nu ve sunt de folosu numai pentru ca ve înveța aceste cunoscinte elementari pentruca se poteți fi economie bune, ci ve suntu de unu folosu nespusu si pentru acea ca ve înveța a ve cunosce detoriile, care le aveți cătră Domnedeu cătră voi si cătră patria care este celu dintăiu de aproape alu vostru ...” „femeile suntu principiulu familiei, familia este principulu statului, virtuțile domestice suntu fundamentlu virtuțiloru sociali, amorea familiei este schinteia cea dintăiu a amarei de patria...”. Vezi în acest sens și Georgeta Fodor, „Gender Borders: Women's Intellectual Profile during the Second Half of the 19th Century Transylvania. European Patterns”, în volumul *Itineraries beyond Borders of Cultures, Identities and Disciplines*, Carmen Andras, Cornel Sigmirean, Corina Teodor (coord), Editura Astra Museum, 2012.*

¹⁰ De remarcat este faptul că nu pare să conteze originea geografică a acestor personalități. Ele sunt românce oriunde s-ar afla.

¹¹ „Gazeta Transilvaniei”, An XXV, Nr. 99, 19 decembrie 1862.

*carea indeplinindu-si detorintiele sale femeiesci, in tempulu seu liberu asculta de inspiratiunile schintei domnediesci*¹². Deși autorul nu se îndepărtează încă de tiparul de reprezentare al femeii, noutatea constă în aprecierea meritelor artistice în condițiile în care ele se subordonează aspirațiilor națiunii. „Nu voi uita” scria Iosif Vulcan „când jun’artista... se ivi pe tribuna și cu arcu tricoloru scose din violin’a-i tonuri atâtu de incantatore”¹³. Este evident că nu doar meritele artistice sunt cele care îi determină pe gazetari să descrie și să portretizeze aceste femei ci și dorința de a le oferi drept modele pentru formarea „româncelor moderne”. O atare intenție este uneori, după cum am văzut și în cazul lui Iosif Vulcan, explicit formulată: „inse aici e si ora, ca si damele romanecariprin pusetiunea loru morala seu materiala potu face ceva se demustre lumii, ca si densele tocma asia se interesează de un viitoriu frunos”¹⁴.

Revista „Familia” va publica poate cel mai frecvent astfel de schițe biografice, de obicei sub forma unor editoriale, apărând deci pe prima pagină a revistei. Din galeria acestor personalități feminine se remarcă, pe lângă femeile cu activitate literară, nume precum Caterina Mocioni, Iulia Mihalyi sau Leontina F. Negruțiu. Cele trei sunt prezentate drept modele pentru româncele ardelene tocmai pentru că se încadrează, perfect am putea spune, arhetipului feminin construit de către intelectualii români. Caterina Mocioni este pusă între acele românce care prin conduită și caracter se transformă în „matrone-model”¹⁵. Maternitatea, religiozitatea, caritatea și filantropia sunt printre cele mai reprezentative merite pe care Iosif Vulcan le atribuie Caterinei. Ea poate fi privită ca fiind o altă alegorie vie a româncei, model de urmat pentru generațiile viitoare: „mama cea mai buna care ni-a născutu si crescutu pe Grachii nostri ... minunat’a mama n’a mai traitu decâtu pentru crescerea, cultivarea, îngrigirea copiilor sei, sacrificându-se pe sine, sacrificându tote acestui scopu; desvoltându cele mai frumoase virtuti filantropice, familiare si nationale...esemple de urmatu”¹⁶.

Și Iulia Mihalyi devine subiect de editorial în „Familia”¹⁷. Este un alt profil feminin încadrabil perfect în reprezentările româncei din a doua jumătate a secolului al XIX-lea: „În istoria ori-cărei națiuni, femeile totdeauna au avut un rol important ... mamele, soțiile, ba și feciorele tote au paginele lor ilustre în istoria civilisatiunii. In deosebi mama ... are partea cea mai de frunte”¹⁸. Iulia Mihalyi se încadrează deci arhetipului româncei „moderne”. Ea este una dintre acele femei care „și-a implinit cu atâta demnitate misiunea de mamă română”¹⁹. Meritul ei este deci cel de mamă căci a dat națiunii române pe Victor Mihalyi de Apșa. Succinta biografie confirmă încă o dată acea componentă fundamentală a arhetipului feminin: femeia e în primul rând mama – agent formator al viitorilor cetățeni ai națiunii. Iulia: „după cerințele timpului deatunci, a avut o creștere mai mult casnică; își făcu studiile in scolele elementare și superioare pentru fete din Sighet; totodată primi creștere românească sub conducerea mamei sale, care pe cât o introduse în tote ramurile economiei de casă și

¹²Ibidem.

¹³Ibidem.

¹⁴ „Gazeta Transilvaniei”, Nr. 66, 22 august 1862.

¹⁵ Iosif Vulcan, *Caterina Mocioni*, în „Familia”, nr. 7, 22 ianuarie/7 februarie 1878, p. 38. Pe prima pagină a aceleiași număr Iosif Vulcan dedica memoriei Caterinei de Medici o poezie în care maternitatea și patriotismul sunt puse în prim plan. „Er durere, mare jale/Erasi plângi natiunea mea;/Din cunun’a fruntii tale/Erasi a caditu o stea/Ai perdutu o fîca buna”.

¹⁶Ibidem.

¹⁷ S. n., *Iulia Mihalyi n. Man*, în „Familia”, nr. 4, 22 ianuarie/3 februarie 1881.

¹⁸Ibidem.

¹⁹Ibidem.

*ale lucrărilor femeiesci, pe atâta i sedise în inimă adevărata pietate creștinească și alipire sinceră către toate aședămintele și datinele bisericei românești*²⁰.

În același an, o altă personalitate feminină intră în atenția editorilor „Familiei”. Este vorba despre un nou editorial având-o ca și subiect pe Leontina F. Negruțiu „*învețătore, mamă, soție și membră a societății românești*” care „*și-a îndeplinit misiunea sa în toate direcțiunile vieții sociale*”²¹. Schița biografică este de fapt, prilej de a oferi un nou model pentru tinerele românce, cu atât mai mult cu cât, Leontina s-a implicat în mod activ în formarea acestora. Ea este un model, fapt ce apare formulat explicit în cuprinsul articolului: „*nu numai ca învățătore, ci și ca mamă, ca soție a fost intru toate de model... bună economă... nu este o singură idee umanitară sau filantropică, la care să nu fi conlucrat și ea*”²². Reprezentativă, pentru prezentul demers, este și maniera în care autorul, citând-o pe Leontina, înțelege misiunea româncei - este de fapt o reiterare a portretului idealizat al româncei moderne: „*Să dăm fetițelor noastre o creștere religioasă-morală și națională, o creștere pentru viața casnică, - ca astfel să devină din ele cu timpul femei morale, harnice, soții credincioase și mame adevărate*”²³.

Există însă și „preferințe” ale editorilor pentru anumite personalități feminine a căror activitate literară sau publică este mult mai atent urmărită și a căror valoare de model pentru românce este mai pregnantă, probabil și datorită faptului că numele, activitatea și prestigiul de care se bucură au o mai mare încărcătură națională. Acesta este de pildă cazul prințesei Elena Ghica alias Dora d’Istria și al reginei Elisabeta a României cunoscută sub pseudonimul literar Carmen Sylva. Cele două sunt, fără îndoială, prezențele feminine cele mai frecvente în publicistica românească studiată. Ele sunt într-adevăr date, cel mai des, drept modele pentru româncele transilvănene.

Dora d’Istria e subiect de presă din 1865 când „Familia” îi dedică un articol. Ea este prezentată drept un geniu, „*o stéua stralucitoare, ce a resaritu din întunerecul orientului*”²⁴. Meritele literare, dublate de patriotismul de care dă dovadă, par să fie motivele pentru care ea atrage atenția editorului (să nu uităm: principalele trăsături ale arhetipului: religiozitate, moralitate, naționalitate). Cele mai apreciate calități ale Dorei d’Istria sunt acelea că a „*scrisu neobositu în limb’a natiunilor culte inadinsu ca sé atraga atentiunea lumii civilizate asupra orientului decadiutu, si cu destingere se cascade simpati’a Europei pentru tier’a sa*”. Talentul său este pus de fapt în serviciul națiunii: „*iubit’a sa patria si natiune, carora li-a cascadegatu atâta gloria prin faptele stralucitului seu talentu*”²⁵.

Și Gazeta „Transilvania” îi va urmări cu atenție activitatea. Dora d’Istria este subiectul unei Conferințe ținută în cadrul Astei în 1877. Portretul realizat de către autor e mai mult decât elogios: „*Deca din domnesc’a familia Ghica nu s’ar fi mai alesu nici-unu vlasatariu, fia din sexulu nostru, fia din celu frumosu, numele Helena Michailu Ghica ar fi de ajunsu ca nu numai istori’a civilisatiunei nostre ci chiaru istori’a nostra generale se dea numelui patronimicu Ghica unulu din locurile principali în colonele sale...*”²⁶. Ea este una dintre „*femei de acelegeniali, din cate a produsu vreodată nu numai poporul romanescu, ci toate poporale Europei meridionale și apusene*”²⁷. Remarcabil rămâne efortul depus de către această pentru „*popularisarea numelui romanescu în lumea civilizata*”²⁸. Ea este așadar una

²⁰*Ibidem.*

²¹ G. P., *Leontina F. Negruțiu*, în „Familia”, nr. 18, 30 aprilie/12 mai, 1895, pp. 205-206.

²²*Ibidem.*

²³*Ibidem*, p. 206.

²⁴ „Familia”, An. I, Nr. 18, 25 noiembrie/7 decembrie 1865.

²⁵*Ibidem.*

²⁶ „Transilvania”, Nr. 5, An XI, 1 martie 1878, pp.49-51.

²⁷*Ibidem.*

²⁸*Ibidem*, p. 51.

dintre personalitățile feminine propuse drept model. Aceasta este, fără îndoială, intenția clar asumată care l-a determinat pe autor să-și îndrepte atenția asupra Dorei d'Istria. Expozeul său face trimitere la portretul general. Cine poate, cine trebuie să fie propusă drept model pentru formarea româncelor? Răspunsul este cât se poate de elocvent: „*destule alte sorori de ale sale, care de si in cercuri mai restranse, de si mai pucinu cu pên'a, dara atatu mai multu prin interveniri personali, prin versari de sume...pe altariu patriei, prin directiunea cu totul noua data educatiunei din casa si din scóla, prin înfiintarea de institute filantropice, inaintá din tóte poterile marea opera a regeneratiunei ... unei serii lungi de femei romane ... sa le propunu de modellu la femeile generatiunilor care ne succedu*”²⁹. De asemenea, autorul face apel și la alte personalități feminine prin apelul la istorie: soția lui Constantin Brâncoveanu, pentru activitățile filantropice, văduva lui Știrbei pentru activitatea caritabilă, Elena Cuza pentru azilul de fete și preocuparea pentru a le oferi o educația acestora și bineînțeles, Dora d'Istria, care: „*lucra in strainatate pentru patri'a si natiunea sa*” alături de „*alte femei care'si implinea datori'a cu religiositate in sinulu patriei*”³⁰.

O altă personalitate feminină care devine subiect preferat al publicisticii transilvănene este Regina Elisabeta a României. Nu doar cariera și activitatea ei literară sunt subiectul presei ci întreaga-i activitate publică. Ea este fără îndoială transformată în arhetipul româncei prin excelență. Dovada: frecvența cu care Elisabeta, în dubla sa ipostază de Regină și poetă (Carmen Sylva), apare în presa românească transilvăneană. Ea este dată drept model de conduită tocmai pentru că personifică reprezentarea româncei în societatea modernă. Ea a îmbinat aproape în mod absolut toate calitățile portretului idealizat al acesteia: religiozitatea, caritatea, maternitatea, modestia la care s-au adăugat ca și un corolar, talentul literar.

Una dintre publicațiile care urmărește activitatea reginei și care îi publică totodată creațiile literare este „Familia”, publicație care o transformă într-un veritabil model feminin.

Unul dintre primele articole având-o ca și subiect este cel din 23 noiembrie/5 decembrie 1869 semnat de însuși editorul publicației, Iosif Vulcan. Importanța acordată Reginei este dovedită și de faptul că numărul respectiv se deschide pe prima pagină cu o poezie închinată acesteia. Regina este supranumită „*Doamna Romanilor*”³¹. Poezia este expresia clară a tiparului feminin transmis de secole la care i se adaugă acea conotație națională care va reveni ca un leitmotiv în toate textele despre femei sau destinate femeilor. Regina e „mama” românilor; comportamentul ei față de supuși este întocmai acela al unei mame față de copiii ei: „*Si gintea-i gloriósa, dar mama dulce n'are / Oh, fii tu mama buna la toți iubittii sei!.../ Incanta-i cu amoru-ti, si fii tu sor'a loru!.../ Natiunea veduvita sperédi adi prin tine/ Câ lung'a-i suspinare in fine va n'cetá / Alina-i dar dorerea cu vórbe, siópte line, / Iubesce-o cum fét'a-si iubesce muma sa!*”³².

Poezia, poate mai mult decât articolul biografic care urmează, este o reprezentare clară a modelului feminin. Regina Elisabeta a României va fi tot mai frecvent prezentată drept modelul de la care trebuie să se revendice româncele. Anii 80' ai secolului sunt poate cei mai fertili în ceea ce privește personificarea româncei prin apelul la persoana reginei. Asistăm de fapt la un dublu proces: pe de o parte, avem un personaj real care se transformă într-o alegorie a Națiunii iar, pe de altă parte, personajul ei devine alegorie vie a portretului ideal al româncei. De fapt, aceasta este și funcția arhetipurilor feminine: ele nu reflectă doar un ideal de frumusețe ci devin modele de comportament, o sură de veridicitate³³. Un model mult mai ușor de înțeles și de urmat comparativ cu teoretizările și abstractizările portretului româncei

²⁹ *Ibidem.*

³⁰ *Ibidem.*

³¹ Iosif Vulcan, *Principesei Elisabet'a Dómn'a Romanilor*, în „Familia”, nr. 47, 23 noiembrie/5 decembrie 1869.

³² *Ibidem.*

³³ Anne Higonnet, „Apparences, loisirs, subsistance”, în G. Duby, M. Perrot, *op. cit.*, p. 306.

ideale construite în toate articolele și breviarile destinate femeilor tocmai prin faptul că este vorba de o alegorie vie care personifică acest ideal.

Portretul româncei moderne al cărui arhetip poate fi considerată deci regina Elisabeta are acele trăsături care se regăsesc ca și leitmotive în toate articolele al căror subiect este femeia. Ele au fost rezumate poate cel mai bine de către Petre Dulfu într-un articol din 1883 dedicat tot reginei: „*ea nu are alt scop și alt ideal, decât a promova binele acestei țări, a mângâia durerea și a alina suferința ori unde s'ar găsi ele: în palat său în colibă. O vedem cum se pune ea însăși în fruntea tuturor societăților filantropice*” ea este „*mamă a răniților*” care „*și-a dat toate silințele, pentru a creă în capitala țerii sale, un institut - model de educațiune, destinat anume pentru creșterea femeii române*”³⁴.

Elisabeta este deci prezentată cititorilor ca fiind arhetipul româncei prin excelență. Formularea lui Iosif Vulcan este cât se poate de explicită, nelăsând loc interpretărilor. Elisabeta, regina României este „*un ideal de femeie română*” căci ea este dovada vie a unei înalte culturi, cu o „*inimă plină de caritate, un sublim patriotism*”³⁵.

Maternitatea - rolul de formator al mamei -, caritatea și patriotismul sunt trăsăturile fundamentale pe care româncele, pornind de la aceste modele/alegorii vii trebuie să le dețină. Tocmai de aceea ele, Regina; Dora d'Istria și toate celelalte personalități feminine analizate în prezentul studiu au devenit, în decursul celei de-a doua jumătăți a veacului, subiect de presă.

Rămâne de aprofundat în ce măsură astfel de personalități și-au asumat, dincolo de a li se fi conferit, acest rol de model. Dacă pentru cazul Dorei d'Istria este mai dificil de documentat acest aspect, cel al Reginei este mai ușor de urmărit. Facem trimitere la două articole semnate de Carmen Sylva și publicate în „Familia”: „*Despre frumusețea femeii celei bune*”³⁶ și „*Femeia română*”³⁷. Primul articol accentuează rolurile naturale ale femeii: de soție și mamă aflată la baza familiei: „*Femeia e înzestrată cu o putere mai presus de toate puterile, cu o vrednicie mai înaltă decât toate vredniciile, cu o frumusețe mai mare decât toate podobeale pământului: Ea emamă! A fi mamă e începutul și sfârșitul chemării și a ființei ei*”³⁸. Al doilea articol este de fapt un istoric al doamnelor și domnițelor românce dar care accentuează din nou ideea maternității. Chiar dacă autoare nu își asumă explicit rolul de formator care i-a fost atribuit de către gazetarii transilvăneni, el poate fi totuși extras din cuprinsul textului în condițiile în care el are ca și subiect rolul pe care femeile trebuiau să și-l asume în societatea contemporană: „*Mame române! Voi, care ați plâns atâta când ângerul destructor a trecut peste noi cosindu-ne familii întregi, răpindu-ve tot ceea ce voi iubiați, voi, care ați luptat ca să faceți din fiii voștri ômeni, voi cari nu dați înderēt când e vorba de a înaintă, mame române, viitorul e în mâinle vōstre!*”

Din mēruntaele vōstre renașce acēstă țēră, a cărei ursită viitōre nu se șcie, dar care trebuie să deē nota sa în concertulu civilizațiunii europene.

Mame române, păzītōre a celor mai scumpe comori, voue ve e incredințat aceste mâni pentru care atâtea vēcū au luptat și au suferit”³⁹

De asemenea, un alt aspect care se impune a fi aprofundat este acela al studierii manierei și modalităților în care româncele s-au raportat la aceste personalități ca fiind modele de urmat. În acest sens, cazul Reginei poate să ofere informații relevante. Trimitere facem la

³⁴ Petru Dulfu, *O poetă pe tron*, în „Familia”, Nr. 44, 30 octombrie/11 noiembrie, 1883. Titlul articolului este preluat de autor din „Unsere Zeit” care publicase un articol despre regina și pe care Petru Dulfu îl publică în extenso în numerele 45, 46, 47 ale revistei transilvănene citate.

³⁵ Iosif Vulcan, *Elisabeta regina României*, în „Familia”, nr. 49, 5 iulie/17 iulie, 1881.

³⁶ Carmen Sylva, *Despre frumusețea femeii celei bune*, în „Familia”, nr. 10, 6/18 martie 1894.

³⁷ Eadem, *Femeia română*, în „Familia”, nr. 31, 4/16 august, 1896 și nr. 32, 33.

³⁸ Carmen Sylva, *Despre frumusețea femeii celei bune*, în „Familia”, nr. 10, 1894.

³⁹ Carmen Sylva, *Femeia română*, în „Familia”, nr. 33, 18/30 august, 1896, p. 386. Articolul este publicat în cuprinsul numerelor 31, 4/16 august 1896, 32, 11/23 august 1896 și nr. 33.

un discurs pe care o altă poetă, Smaranda Gârbea (care semnează sub pseudonimul Smara și care va deveni la rândul ei subiect de articol) l-a ținut la Ateneul român din București, în decembrie 1890, cu ocazia dezvelirii bustului Veronicăi Micle. Deși evenimentul a avut loc în Regat, discursul este elocvent pentru prezentul demers cu atât mai mult cu cât a fost publicat în paginile revistei transilvănene⁴⁰. Ceea ce interesează aici este maniera în care Smara se raportează - ca model - la Carmen Sylva: „după cum a dis ilustra noastră scriitoare Carmen Sylva, glasul femeiei nu resună mai dulce și mai armonios decât la vatra sa și în mijlocul copiilor sei și recunosc că e un adevăr netăgăduit ... La vie de la femme est dure ... și este regină. Cât trebuie dar să'nțelegem să ne petrundem d'acest adevăr noi cestelalte simple muritoare!”⁴¹.

Așadar, fie că ne aflăm în fața unor alegorii vii - transformate deci în modele de urmat - , fie că vorbim despre disertații asupra rolului femeilor în societate, profilul pare a fi o sinteză originală între tradiție, modernitate și naționalism. Nu este așadar, nici în maniera de prezentare a personalităților feminine analizate în prezentul studiu, vorba despre o ruptură față de trecut ci mai degrabă de o adaptare a acestuia la cerințele moderne ale veacului. Maternitatea, caritatea și filantropia, naționalitatea sunt trăsăturile care trebuie să le aibă româncele „moderne”, trăsături pe care ele însele și le-au asumat după cum testează și toate articolele din presă semnate de către acestea.

⁴⁰ Smara, *Veronica Micle. Vieța și operele sale*, în „Familia”, nr. 40, 6/18 octombrie 1891.

⁴¹ *Ibidem*.